

ON SOME FEATURES OF NARRATION ON KADARE'S WORK MBI DISA VEÇORI TË RRËFIMIT NË VEPRËN E KADARESË

LEDIA DEMA

Université Lumière Lyon 2, 5 Avenue Pierre Mendes France, 69000 Lyon, FRANCE
Email: ledia75@yahoo.fr

AKTET IV, 4: 794 - 797, 2011

PERMBLEDHJE

Në kuadrin e këtij artikulli ne propozojmë një lexim semiotik dhe narratologjik të veprës së Kadaresë, duke u përqendruar në disa veçori të mënyrës së tij të rrëfimit. Në të vërtetë, në mjaft romane të këtij autori shfaqet një dukuri e pazakontë për letrat shqipe, e cila e intrigon lexuesin. Bëhet fjalë për disa thyerje tekstuale që shprehen në trajtën e «fragmenteve nga kronikat», në pasazhe me shkronja të pjerrta, nga «thënie njerëzish të panjohur» etj. për të përmendur vetëm disa nga këto forma të veçanta që i gjejmë te Kadareja, sidomos në fillimet e krijimtarisë së tij. Hipoteza jonë është që ky lloj «fragmentarizimi narrativ» që përbën një specifikë të mënyrës së rrëfimit te Kadareja, i përgjigjet një strategjie të shprehuri që ka si efekt një rrëfim ambivalent, duke qenë se «zëri i tekstit» nuk varet nga një instancë e vetme dhe homogjene. Përkundrazi, ai skicohet nëpërmjet një numri të madh dhe heterogjen zërash polifonikë që prishin karakterin unik të fjalës autoritare. Ky karakter heterogjen krijon një efekt palexueshmërie që interferon me mesazhin dhe krijon një problem për lexuesin. Shpesh këto thyerje i duken atij si një errësim, një paqartësi, duke u perceptuar si një lloj hermetizmi. Në kumtesën tonë ne do të shqyrtojmë shkurtimisht disa romane, si *Përbindëshi*, *Kronikë në gur*, *Kështjella*, *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, dhe *Jeta, loja dhe vdekja e Lul Mazrekut*, me qëllim që të ilustrojmë me shembuj konkretë tezën tonë.

Fjalët çelës: ambivalencë, heterogjeneitet, lexues, thyerje tekstuale, rrëfim

Mjaft romane të Kadaresë shfaqin një dukuri të pazakontë për letrat shqipe, e cila tërheq vëmendjen e lexuesit dhe e intrigon atë. Bëhet fjalë për disa thyerje tekstuale, të shprehura në trajtë « fragmentesh nga kronika », në pasazhe me shkronja të pjerrëta, në « thënie njerëzish të panjohur », në kapituj pa emër, etj. Këto përbëjnë disa nga format e veçanta që ndeshen te Kadareja kryesisht në fillimet e krijimtarisë së tij³.

Thyerjet narrative, të cilat përbëjnë një specifikë të këtij autori, i përgjigjen një strategjie të shprehuri, që ka si efekt një rrëfim ambivalent, pasi «zëri i tekstit» nuk varet nga një instancë e vetme dhe homogjene. Përkundrazi, ai skicohet nëpërmjet një numri të madh dhe heterogjen zërash polifonikë që shprishin karakterin unik të fjalës autoritare. Ky karakter heterogjen krijon një efekt palexueshmërie që interferon me mesazhin dhe krijon një lloj problemi për lexuesin. Shpesh këto thyerje, hapësira të bardha, ndryshime tipografie, kolazhe etj. i krijojnë atij përshtypjen se ka të bëjë me një errësim, një paqartësi, me një fjalë, me një lloj hermetizmi. Në fakt, këto fenomene e pezullojnë për një çast

³ Për një studim më të detajuar të këtyre formave narrative shih : DEMA Ledia, Pour une approche sémiotique des formes narratives dans l'œuvre d'I. Kadaré. Le cas de la fragmentation narrative, Tezë Doktorature në Shkencat e Gjuhës, Universiteti Lumière Lyon II, Departamenti i Shkencave të Gjuhës,

proçesin linear të të lexuarit, pasi nga njëra anë pasqyrohen në planin e rrëfimit me ndryshim të narratorit, të perspektivës, të pikëvështrimit dhe fokalizimit, si dhe nga ana tjetër bashkërenditin praktika të ndryshme diskursive (letra, ditare, teza doktorate, etj.).

Ne do të shqyrtojmë shkurtimisht disa romane⁴, si për shembull *Përbindëshi*, *Kronikë në gur*, *Kështjella*, *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, me qëllim që teza jonë të ilustruhet me shembuj konkretë.

Së pari, te *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, rrëfimi karakterizohet nga një ligjërim heterogjen, i cili shfaqet dukshëm edhe në planin tipografik: rrëfimi kryesor, bërë në vetë të tretë dhe i ndarë në kapituj me numra, ndërpritet në mënyrë të çrregullt nga kapituj të shkurtër të panumërtuar. Duke adoptuar një fokalizim të ndryshëm, këto pasazhe krijojnë efekte të ndryshme për lexuesin, ngadalësojnë ose përshpejtojnë ritmin e tekstit: herë herë ata bëjnë të perceptohet një efekt thellësie për shkak të këndvështrimit 'nga lart' që parapëlqehet nga Kadareja dhe që shpreh aftësinë e tij për t'u shkëputur nga e tashmja, për ta vështruar botën nga një lartësi më e madhe. Por, jo rallë, këto fragmente krijojnë përkundrazi një lloj afërsie me lexuesin.

Nga ana tjetër, këtyre dy formave kryesore u duhen shtuar edhe ditari i mbajtur në vetën e parë njëjës nga një ushtar dezertor gjatë kohës së luftës, si dhe letrat e veteranëve. Ato u bëjnë jehonë zërave të dezertoreve dhe paraqiten me shkronja të pjerrëta në tekst. Duhet theksuar se këto dy praktika të ndryshme diskursive, si letrat edhe ditari, paraqesin një pikëvështrim të ndryshëm nga ai i ushtarakut, domethënë i gjeneralit, duke denoncuar luftën, hipokrizinë dhe përgjegjësinë e atyre që marrin të tilla vendime. Disa pasazhe të tjera me shkronja kursive, paraqesin kujtime të ish luftëtarëve, dëshmi të ndryshme për vendndodhjen e varreve, reminishenca e copëza ditaresh. Në këtë roman, pra, ndeshim një sërë thyerjesh me natyrë të ndryshme, të cilat krijojnë një lloj dialogjizmi, një ndërthurje pikëvështrimesh, të

cilat e ftojnë lexuesin të vetëndërtojë mendimin e tij lidhur me luftën, dhe me metonimi mbi fashizmin, por njëkohësisht edhe mbi misionin e gjeneralit, dhe madje e ftojnë atë që të zbulojë veçanërisht anën humane dhe humanitare të misionit të tij.

Përsa i përket *Përbindëshit*, ai paraqitet si një roman i errët. Rrëfimi, i cili përmban fragmente që shfaqen në mënyrë arbitrare, reflekton një lloj kompleksiteti nga ana e ndërtimit, një mbivënie stratesh dhe pikëvështrimesh që e bëjnë më të vështirë perceptimin e romanit në tërësi. Edhe këtu materiali romanesk është heterogjen: letër dashurie, tezë doktorate, reflektime dhe kujtime. Këto janë forma të ndryshme që e diversifikojnë perceptimin e romanit nga ana e lexuesit. Në këtë libër bie në sy prania e intertekstualitetit, çka bën që figurat e Iliadës të shfaqen si personazhe të plota, të cilat marrin pjesë në intrigë. Nga ana tjetër, edhe statusi i narratorit nuk është homogjen. Në tekst, ai shfaqet i ndarë në dy instanca: narratori kryesor dhe skriptori. Ky i fundit vendos një lidhje të veçantë me lexuesin nëpërmjet fragmenteve të doktoratës së tij, që ai ofron për lexim. Për pasojë, instabiliteti i figurave nga njëra anë dhe dyzimi i narratorit nga ana tjetër, krijojnë një rrëfim të mjegullt, jo fort të qartë.

Duke bërë një përgjithësim, te *Përbindëshi* mund të vërehet një lloj mbivendosje e elementeve të dispozitivit figurativ, siç janë aktorët, koha dhe hapësira. Kështu, përftohen dy linja narrative dhe, siç nënvizon B. Kuçuku (2000:18), pothuajse çdo aktori të kohëve « moderne » i bashkëvihet prototipi i Antikitetit. Për rrjedhojë, krijohen çifte aktorësh që shpesh herë zëvendësojnë njëri tjetrin: Gent Ruvina/Laokont, Lena/Helena, Maks/Menelau etj. Figura të tjera, gjithashtu, funksionojnë në të njëjtën mënyrë: qyteti i Tiranës, që shndërrohet në Trojë, dhe sigurisht, figura kryesore e romanit dhe më interesantja nga pikëpamja e transformimit: përbindëshi. Kjo figurë polisemike merr forma të ndryshme vizuale, duke krijuar në këtë mënyrë problemin e referencializimit dhe stabilitetit figurativ: herë herë ai shfaqet si një furgon i braktisur, herë si kalë prej druri, dhe herë të tjera

⁴ Studimi ynë është bazuar në versionin francez.

si përbindësh. Nga një kapitull në tjetrin, këto variacione figurash bëjnë që në këtë roman të shihen variante të ndryshme të historisë së Kalit të Trojës. Për më tepër, ky rrëfim kompleks krijon një efekt turbullues: « realiteti » i përshkruar duket disi kaotik, i lëvizshëm, në kufi midis reales dhe irrealës.

Kështjella, nga ana e vet, karakterizohet nga një alternim kapitujsh, disa të shkruar në vetë të tretë dhe disa në vetë të parë. Kjo shoqërohet me një ndryshim tipografik, i cili shprehet me shkronja romane vs italice, çka korrespondon edhe me ndryshimin e narratorit. Krijohet në këtë mënyrë një ndarje e rrëfimit në dy pjesë, që mund të konsiderohet si një fakt tipografik, narrativ dhe enonciativ në të njëjtën kohë. Kalimi nga veta e tretë në të parën, me ndryshimin e perspektivës që implikon, shënon dukshëm një ndërprerje të homogjeneitetit të tekstit. Ky alternim i perspektivës në mënyrën e të rrëfyerit krijon një lloj tensioni në aktin e leximit, një kadencë, që i jep një frymëmarrje gjithë romanit dhe e bën leximin më ritmik. Skenat me intensitet të lartë nëpër kapituj, pasohen nga një moment pauze në pasazhet me shkronja të pjerrëta, për të vijuar më pas drejt një pike tjetër.

Ky rrëfim i alternuar luan rolin e vet edhe në kohëzgjatje. Kalimi i njëpasnjëshëm i ditëve, amplifikuar nga loja e kondensimit dhe zgjerimit letrar, e shpalos tërë rrëfimin si një shtrirje pa mbarim. Kjo i jep një përzgjatje edhe gjendjes së ankthit, këtij ankthi të çuditshëm, plot me diell e dritë verbuese deri sa rënia e daulleve lajmëron ardhjen e shumëpritur të pikave të para të shiut. Një tjetër roman interesant për sa i përket rrëfimit, është edhe *Kronikë në gur*, i cili luan me vetë parimin e narratorit. Prania e tij merr formë të ndryshme, duke filluar nga ai i narratorit të thjeshtë homodiezhetik (shih: G. Genette), deri në mungesën apo zëvendësimin e tij nga narratorë të tjerë. Këtu Kadareja shfrytëzon një formë rrëfimi, e cila shpërndan të dhënat dhe krijon thyerje, ndër të tjera, falë teknikave të montazhit dhe kolazhit të zërave. Për pasojë, historia tregohet në mënyrë të tillë, që instancat narrative plotësojnë njëra tjetrën. Megjithëse këndvështrimi kryesor është ai i një fëmije, jo

rallë janë pikërisht disa nga personazhet, si p. sh. plaka Sose dhe vetë folësi që marrin përsipër rrëfimin: pra, narratori-personazh nuk është i vetmi burim informacioni në roman. Ky funksion kryhet gjithashtu nga një sërë fragmentesh me kronika, dy pasazhe të titulluar « në mungesë të kronikës », si dhe « nga thëniet e të panjohurve ». Siç shihet, efekti i zërave, i shpërndarë në disa narratorë, krijon në këtë mënyrë një jehonë komplekse.

Vlen të theksohet se fenomeni i kolazhit, veçanërisht i pranishëm në këto pasazhe, mbledh dhe bashkangjit copëza thëniesh heterogjene, çka shkakton zhurmëzimin e mesazhit. Si rrjedhim, pasazhet duken inkoherente dhe disi të pakuptueshëm për lexuesin. Duke shtruar problemin e identifikimit të folësit të cilit i atribuohet, kolazhi vë në rrezik monosemine, lexueshmërinë dhe qartësinë e kuptimit. Madje, duke e përgjithësuar, mund të themi se shpesh romanet e Kadaresë funksionojnë si kolazhet që ndeshen tek *Kronikë në gur*. Montazhi i zërave, ndryshimi i pikëvështrimeve dhe narratorëve, futja e praktikave të ndryshme diskursive, krijojnë një efekt heterogjen, i cili perceptohet lehtë nga lexuesi.

Pra, megjithëse disi kaotike në shikim të parë, por me një arkitekture të brendshme rigorozë, struktura e *Kronikës* shkon përtej skemave tradicionale të kohës. Ajo shfaqet si një konstruksion mbi-tekstual, në interseksion të gjithë pikëvështrimeve të pranishme në roman. Ato përfaqësojnë nivele të ndryshme pertinence, duke mos paraqitur të njëjtën shkallë vërtetësie. Romani humb kështu qëndrën e vet, por ruan kuptimin e tij si njësi, duke qenë se çdo fragment merr kuptim në raport me të tërën. Është pikërisht kjo lëvizje që krijon kuptimin e parkurit interpretativ.

Si konkluzion të kësaj pasqyre të shpejtë të romaneve të lartpërmendur, mund të themi se rrëfimi kadarean ka një arkitekturë enonciative origjinale. Duke mos qenë aspak monologale, kjo arkitekture funksionon si një dialektikë e bazuar mbi dialogjizmin dhe polifoninë, gjë që çon në ndërveprimin e pikepamjeve të ndryshme të cilat ndeshen në brendësi të çdo romani. Në vend që

të funksionojë si një përfaqësim homogjen i asaj çka komunikohet nga folësi, kuptimi përftohet si një lloj dialogu abstrakt, metafizik, si një koncert zërash të orkestruar. Në romanet e Kadaresë skicohet një lojë komplekse mendimesh që ndërthuren, kundërvihen dhe plotësojnë njëri tjetrin. Loja e instancave narrative, shembuj të cilave u përmenden më lart, krijon një polifoni komplekse, pothuajse një lloj palexueshmërie, që ka si origjinë alternimin e sekuencave heterogjene. Kjo paqartësi enonciative karakterizon jo vetëm tekstin e romanit, por edhe formën e tij semiotike. Ndërtimi i veprës, që vë në skenë këtë plurivokalitet, merr kështu një vlerë artistike dhe estetike.

Parë në këtë drejtim, mund të themi që estetika e Kadaresë afrohet madje me atë të Bakhtinit. Siç e pamë, mënyra e tij e veçantë e të rrëfyerit karakterizohet nga një natyrë opake, një shprishje e funksioneve narrative dhe aktenciale. Polifonia, shpërndarja e zërave dhe e pikëvështrimeve, mënyra jo autoritare, por bindëse e të raportuarit të fjalëve, shpërndarja e rolit të narratorit që e bën atë të pagjendshëm dhe mesazhin e tij ambivalent, fragmentarizimi, i cili e bën të pamundur dhënien e një përgjigjeje univoke pyetjes « kush flet? », përdorimi i formave moderniste si fragmentet, kolazhet, montazhi, çojnë shpesh në një rrëfim të copëzuar, interpretimi i të cilit kërkon një lexim jo kronologjik. Ai karakterizohet nga efekte të çuditshme dhe ambivalente, të përforcuara nga

përdorimi i tropeve, çka përfundon në një realizëm me ngjyra groteske.

Pamundësia për të shprehur hapur mesazhin e tij, lidhet ndoshta me strategjinë e ndjekur prej autorit, i cili ka gjetur kështu një mënyrë për të maskuar disi përmbajtjen jo konformiste që ai synonte të shprehte, në kushtet konkrete të epokës kur këta libra janë shkruar. Thellësia dhe kompleksiteti i rrëfimit që u përpoqëm të nxirrim në pah në këtë kumtesë, e bëjnë rrëfimin kadarean, origjinal e të veçantë, përtej konfiguracioneve të tij karakteristike e të pazakonta.

BIBLIOGRAFI

DEMA, Ledia (2011), Pour une approche sémiotique des formes narratives dans l'œuvre d'Ismail Kadaré. Le cas du morcellement narratif, Presses universitaires européennes.

GENETTE, Gerard (1972), Figures III, Seuil.

KADARE, Ismail (1970), Le Général de l'armée morte, Albin Michel.

KADARE, Ismail (1985), Les tambours de la pluie, Paris, Fayard.

KADARE, Ismail (1991), Le Monstre, Fayard, Paris.

KADARE, Ismail (1973), Chronique de la ville de pierre, Hachette.

KUÇUKU, Bashkim (2000), Kadare në gjuhët e botës, Tirana, Onufri..